

AZ IRODALOM ÉS A HÁBORÚ

A háború előtti nemzeti irodalmak azon az úton voltak már, hogy megteremtik az európai államok egyesüléséhez szükséges kedvező nemzetközi légkört. Ez olyan tény, amelyet könnyű bizonyítani. A legerősebben nemzeti és faji ízű orosz írókat például minden európai államban széles néprétegek olvasták. Pedig Dosztojevszkijről, vagy akár Tolsztojról is, nem lehetne állítani, hogy szándékosan nemzetközi babérokra pályáztak. Ellenkezőleg. Dosztojevszkij kimondottan nacionalista volt, Tolsztoj pedig olyan valláserkölcsei forradalmat hirdetett, amelynek megértéséhez az olvasóközönségnek valósággal oroszjá kellett válnia. És az olvasóközönség könnyen és szívesen vált oroszjá. Ugyanez áll az északi írókra is. Jakobsen, Knut Hamsum nemcsak műélvezetet nyújtottak, hanem népük sajátos lelkét mintegy beleoltották az európai lélekbe. A két legszögesebb ellentét: a francia és német szellem is határozottan közeledett egymáshoz. Emlékezzünk csak vissza a *Jean Cristophe*-nak a németek felé ölelkező részeire, magának az egész műnek német szellemmel átítatott koncepciójára. Azt lehetne mondani, hogy a német—francia problémát Romain Rolland irodalmilag teljesen megoldotta, s a két egymás ellen törő szellemet egységessé olvasztotta. A németek franciás műveltségéről pedig felesleges beszélni. Még ma is vannak francia írók, akik Németországban nagyobb elterjedtségnek, nagyobb kultusznak örvendenek, mint saját hazájukban.

Egy határozott irányban haladó nagy világirodalmi folyamatról volt itt szó, amely olyan egységes európai műveltségszellemet igyekezett kialakítani, mint amilyen a XVIII. században a francia kultúráé volt. Természetesen nem szabad itt azokra az irodalmi termékekre gon-

dolnunk, amelyek a világirodalmi piac számára készültek. Itt csak kizárólagosan nemzeti, sokszor faji talajban gyökerezett művekről lehet szó, amelyek művészi formájukkal egyes-egyedül képesek arra, hogy a néplelkeket egymással kiengeszteljék s egy közös műveltségi áramlatba sodorják.

Ebbe a kialakuló áramlatba végzetes erővel csapott bele a háború, amely első és legfőbb oka a mai általános európai irodalmi válságnak. A háború az európai világirodalmi fejlődést jelentékenyen hátratólta, de véglegesen nem tartóztathatja föl. Sőt, azt hiszem, hogy egy új szükséges elemmel fogja gazdagítani, ha az európai népeknek megmarad az a vitális ereje, amely őket évezredek óta a világműveltség élén tartotta.

A háború kapcsolatai az irodalmi élettel külsők és belsők voltak. Külső kapcsolatnak mondhatjuk azt az ellenséges elszigeteltséget, amely a hadakozó felek között a háború megkezdése után tüstént beállott. Hogy melyik nép volt ennek az irodalmi bojkottnak kezdeményezője, azt egyelőre felesleges feszegetni. Tény az, hogy például a német és francia irodalom között valóságos front alakult ki. A német írók, élükön Hauptmann-nal és Thomas Mann-nal, nyilatkozatot írtak alá, amelyet a franciák a műveltség-szellemi élet ellen való merényletnek tartottak. A franciák akadémiáiknak, egyesületeiknek névsorából minden ellenséges külföldi tagot könyörtelenül kitöröltek. Sajtójukban cseppet sem ízléses harcot indítottak a német irodalom ellen, amelynek csak Goetheig akartak megkegyelmezni, aki nagy reverenciával beszélt Napóleonnal, tehát „francophile” volt. Új osztályozások, új, alantas értékelések tolultak be az irodalmi életbe. Aki „boche-barát” volt, az nem volt jó író, aki buzgott a háborús láztól, annak irodalmi babérokat nyújtottak. A svájcban tartózkodó Romain Rolland nem mert visszajönni Franciaországba, mert tárgyilagos kívánt maradni, s az irodalmi egyeduralmat Barrès vette át, aki ontotta a háborús cikkeket. Ez az irodalomellenes szellem a különböző nemzeti temperamentumok szerint Európának többi, nemcsak hadviselő, de pártállást foglaló semleges országaiban is elterjedt. Bizonyos spanyolországi, svájci, skandináv területeken a

német kultúráról, más perifériákon a francia kultúráról még említést sem volt szabad tenni.

Ilyen külső, kedvezőtlen keretek között folytatta fejlődését az irodalmi élet, amely ösztönös létfenntartó vágygal igyekezett az új szellemben legalább a maga belső szempontjait érvényesíteni. Mert ilyenek is voltak. A háborúnak megvolt a maga irodalma, természetesen nem az, amit általában „háborús irodalomnak” hívnak, s amely legnagyobb részben fölmentésre pályázó irodalmi vigécek terméke. A háború, mint egyik legnagyobb emberi élmény, őszinte forrása lehetett az ösztönös irodalmi erőnek is. E tekintetben az európai irodalmakban különösen két állásfoglalás emelkedik ki: az egyik, amely a háborúban az egész férfi imperialisztikus erejének megfeszülését látta, visszavezethető Nietzsche-re; a másik, amely a háborút a szenvedés iskolájának tekintette, ahonnan új erkölcsi eszmény bontakozik ki, a szocialista és emberszerető írókra támaszkodott, különösen Zolára és Dosztojevskijre.

A háborúnak azonban mélyre fúródó örvénye mind a két becsületes irodalmi álláspontot kifárasztotta. A gyilkoló életigenlést s a halálnak testvériségünkre eszméitető képmását végleteikig fokozni nem lehet. A háború túlhaladott minden fantáziát, és szörnyű méreteivel tompulttá tette az idegérzékenységet. Lélektanilag ezt úgy lehetne kifejezni, hogy az élmény aránytalanul nagy hatóereje vagy fölborította az idegélet egyensúlyát, vagy lepattant az ösztönösen védekező idegfölkülről, vagy ha be is hatolt, még hosszú időre van szüksége, hogy formailag kifejlődjön. A háború igazi élményei mégiscsak áloméletünknek kísértő víziói közé tartoznak. A távlat még nem elég nagy ahhoz, hogy ébrenlétünk óráiban hozzá merjünk nyúlni. A háború igazi megélői némán jöttek vissza, s egyelőre némák is maradnak. A háborút követő általános fölfordulás cseppet sem kedvező ahhoz, hogy a mély hatást tett élmények művésztévé érlelődjének. Egyelőre általános elkedvetlenedés, általános letargia mutatkozik. Az olvasóközönség igényeit inkább azok az írók elégítik ki, akik a közelmúlttól s általában a helyszíntől távol eső témákat dolgoznak föl. Ezért kapott nagy erőre minden

országban a műfordítás, amely külföldi írókat szólaltat meg. Az eredeti írók kelendőségnek csak akkor örvendenek, ha a fantáziát bonyodalmas témákkal tudják lekötni, szóval, ha a könyvekbe mozgófilmeket csempésznek.

Általában véve tehát a háború egyelőre csak pusztított az irodalmi életben. Az intelligens osztályok elszegényedtek, az újjgazdagok minden országban csak leszállítják a színvonalat. Az olvasók nagyobb művek hosszú lélegzetét nem bírják ki. A könyvkiadás mindenütt tetemesen apad. Tudományos művek kiadására még a leggazdagabb országokban sincs vállalkozó. Egy általános építőmunka vált mindenütt szükségessé. Új irodalmi jelszók, hatásvadászó hóbortosságok nem használnak már sehol. Egyelőre mindenütt áll az irodalom kálváriája. Nagy egyszerűségek, tömör mondanivalók és hatalmas műszerkezetek idejének kell elkövetkeznie. Hogy milyen úton, azt majd későbbi vizsgálódásainkban igyekszünk fölvázolni.